

*Троцюк С.О., слухач магістратури
Інституту кримінально-виконавчої
служби Національної академії
внутрішніх справ*

АДАПТАЦІЯ НЕПОВНОЛІТНІХ ЗАСУДЖЕНИХ В УМОВАХ ІЗОЛЯЦІЇ

Актуальною проблемою сьогодення є соціально-психологічна адаптація осіб, які потрапили до місць позбавлення волі. Адже їх подальша доля залежить від того, наскільки вдало відбуватиметься процес пристосування засуджених до нових соціальних умов, наскільки швидко вони зможуть засвоїти нові норми, правила поведінки в обмеженому соціумі, із певними обмеженнями, які встановлені вироком суду.

Можна зазначити, що розглядаючи соціально-психологічну адаптацію засуджених, маємо можливість створити прогноз їх поведінки в даному середовищі, а також виокремити основні варіанти для надання кваліфікованої психологічної допомоги, щоб підвищити рівень виправлення особи, яка знаходиться в ізоляції від суспільства.

Вивченням даної проблематики займалися такі науковці як Г.М. Андреева, О.І. Ушатіков, Ю.С. Тихонов, Г.М. Федоришин, В.М. Синьов та інші. Окремі питання, пов'язані з проблемами дезадаптації, адаптації та реадаптації особистості в умовах позбавлення волі, знайшли відображення в роботах педагогічних психологів, юридичних психологів, пенітенціарних психологів Ф.Б. Березіна, С.А. Беличева, Ц.П. Короленко та інших.

Науковці по різному трактують поняття адаптації, в залежності від основних аспектів, які поставлені в основу даного терміну.

Ф.Б.Березін вважає, що поняття «адаптація» необхідно віднести до таких загальнонаукових понять, які, виникають на «стиках» наук або навіть в окремих галузях знань [1, с. 103]. На його думку, визначення адаптації має декілька значень,

залежно від заданого аспекту: 1) адаптація як стан відносної рівноваги між організмом і середовищем; 2) адаптація як процес пристосування до мінливих умов середовища; 3) адаптація як результат процесу пристосування [2, с. 8-10].

Описуючи процес адаптації засуджених, Г.М. Федоришин, виділяє в ньому три етапи [3, с. 86]:

- 1) етап орієнтації - відбувається ознайомлення

засудженого незвичним новим соціальним середовищем;

- 2) оціночний етап - особистість розмежовує компоненти власного соціального досвіду та способу життя згідно з установками й ціннісними орієнтаціями, які раніше склалися, на прийнятні й ті, що не приймаються з огляду на нові можливості щодо умов, форм і способів діяльності;

- 3) етап сумісності - на цьому етапі об'єкт психологічного впливу досягає оптимального рівня адаптованості до нових умов життя.

Соціально-психологічна адаптація в пенітенціарній системі представляє собою процес пристосування особистості до нових умов життєдіяльності в мікросоціумі засуджених, які вона не може змінити на свій розсуд. Її ефективність залежить від цілей, ціннісних орієнтацій особистості, сприйняттям свого соціального статусу.

Ізоляція від суспільства за вчинений злочин або правопорушення, як правило, найсуворіша міра покарання і, з психологічної точки зору, має найсильніший вплив на особистість засудженого, а особливо підлітка.

Моральні переконання і воля неповнолітнього нерідко зазнають в колонії сильного деформуючого впливу, витоками якого є «інше життя» в місцях позбавлення волі з його специфічною субкультурою.

В період відбування покарання неповнолітній надовго втрачає зв'язок із суспільством, ізолюється від сім'ї і найближчого соціального оточення, набуває особливого правового становища, що полягає в обмеженні його прав. Сам факт соціальної ізоляції для особистості має особливий характер: неповнолітній набуває офіційного статусу злочинця, який суб'єктивно сприймається людиною як тавро, тим самим відносячи її до людей другого ґатунку, викликаючи при цьому переживання своєї соціальної неповноцінності. Потрапивши в

місця позбавлення волі, неповнолітні включаються в специфічне середовище, де мешкають особистості із різним ступенем педагогічної занедбаності, кримінальної зараженості. В такому середовищі переважають соціально-негативні норми, цінності, традиції - «тюремна субкультура», яка безпосередньо впливає на особистість неповнолітнього і значною мірою визначає його поведінку.

Окрім того, можна підкреслити, що неповнолітній засуджений, потрапивши в умови соціальної ізоляції, перебуває у стресовому стані. У осіб виникає так званий пенітенціарний стрес, який розглядається, як емоційна напруженість, пов'язана з новими умовами перебування в місцях позбавлення волі, що загрожують суб'єктові будь-якою небезпекою. До того ж, в місцях позбавлення волі спостерігається велика концентрація асоціальних особистостей. У цих умовах неповнолітні схильні до депресії, що супроводжується відчуттям самотності, нудьгою, дратівливістю, зниженням працездатності, ослабленням волі, байдужістю до оточуючих.

Перебуваючи в новому середовищі, неповнолітні засуджені формують у собі нові звички, переконання, установки, навіть риси характеру, якими вони раніше не володіли. Для формування цих нових утворень, потрібен певний час, протягом якого особистість у міру зміцнення нових утворень і руйнування старих поступово долає обтяжливий стан внутрішнього конфлікту.

Адаптивна потреба у засуджених реалізується в складній формі, а саме: пристосування, яке полягає в зміні засудженим своїх особистих якостей, своєї поведінки стосовно вимог режиму відбування покарання, виробничої діяльності, побуту виховної колонії; а пристосовування - у використанні засудженим навколишнього середовища для задоволення своїх потреб [4, с. 35].

В умовах відбування покарання в середовищі засуджених спостерігається активне функціонування кримінальної субкультури зі своїми «законами», традиціями, правилами. Засвоєння норм субкультури містить в собі небезпеку подальшої криміналізації особистості засудженого, підвищення ним кримінального досвіду.

Отже, чим менше неповнолітні адаптуються до умов перебування в сьогодишньому пенітенціарному закладі, тим більше в них шансів на ресоціалізацію, і навпаки, чим краще вони адаптуються до умов перебування в місцях позбавлення волі, тим важче їм повернутися до життя на волі.

На нашу думку, необхідна розробка і впровадження в практику ряду програм соціально-психологічної корекції особистості неповнолітніх засуджених з урахуванням їхніх особистісних деформацій, характеру і стилю взаємодії з оточенням, направлених на зменшення дії пенітенціарного стресу, засвоєння суспільних норм і цінностей, усвідомлення почуття вини за скоєний злочин. При цьому слід максимально «викорінити» правила кримінальної субкультури не тільки серед неповнолітніх. Потрібно відновлювати та підтримувати зв'язки з родинами підлітків, залучати їх до процесу ресоціалізації. Відбування покарання повинно мінімізувати ізоляцію і обмеження, забезпечуючи, по можливості, повне наближення умов утримання неповнолітніх засуджених до життя і проблем в суспільстві.

Список використаних джерел

1. Березин Ф.Б. Психическая и психофизическая адаптация человека / Ф. Б. Березин. -Л.: Наука, 1988. - 271 с.
2. Дяченко В. Адаптація та реінтеграція / В. Дяченко // Соціальний захист. - 2006. - №9.- С. 8-11.
3. Федоришин Г. М. Пенітенціарна психологія: курс лекцій / Г. М. Федоришин. - Івано-Франківськ: Плай, 2004. - 104 с.
4. Питлюк-Смеречинська О.Д. Особистісні зміни в умовах позбавлення волі: дис_канд.псих.наук: 19.00.01 / Питлюк-СмеречинськаОлексадра Дмитрівна. - Київ, 2005.- 184с.